

Caminar el límit

Pere Grimau

Les franges són aquells espais al marge de la planificació de la ciutat que veiem des de la finestra del cotxe o des del transport públic en els nostres recorreguts diaris, anant i venint de la ciutat. Tenim veritables problemes per proposar-ne una definició i una acotació clares; coincidim, però, en l'estranyesa i el rebuig estètic que generen entre certa moral conservadora. Més enllà de l'estètica, les franges sovint concentren problemes de caràcter social, ecològic, etc., la raó dels quals, el que els origina, no cal que es trobi precisament a les franges. Per jutjar èticament o estèticament les franges, fóra necessari conèixer, sense prejudicis, la seva realitat. Proposo l'observació directa de les franges, passejar-hi a peu. En el text que plantejo a continuació no hi ha certes ni respostes ni judicis, tan sols la transcripció d'experiències directes del territori de les franges des de la meua posició de caminant i fotògraf. Aquestes experiències, com moltes altres, han d'ajudar a conèixer i a incorporar al nostre imaginari les franges i les perifèries.

Al seu dia, les primeres experiències estètiques de la muntanya, del mar o del desert van ajudar a incorporar aquests conceptes a la nostra cultura. Es podria donar la paradoxa que allò que avui és contemplat com la lletjor més inqüestionable i irracional esdevingués protegit i subjecte a unes normes de conservació més o menys estrictes en el futur. Com diu Alain Roger, "encara no sabem veure els complexos industrials, les ciutats futuristes, el potencial paisatgístic d'una autopista" (Roger, 2000: p. 125). No seria gens estrany que arribés el dia en què protegíssim de la mateixa manera el pont del Diable romà de Martorell i el viaducte de l'autopista que hi passa pràcticament per sobre.

Ja els pintors realistes del segle XIX van descobrir la perifèria i la seva capacitat significativa i estètica, que han tingut un paper important en l'art des d'aleshores. La perifèria en si, les franges que s'hi troben dins, expressa un món que des de la revolució industrial està canviant acceleradament. En el camp de la fotografia, la perifèria hi va aparèixer a mitjan segle XX, en plena postguerra; el llibre de fotografies *La banlieue de Paris* (Doisneau, 1949) n'és un exemple clar. El caràcter canviant de la perifèria ens obliga a revisitar-la periòdicament. Als anys vuitanta del segle passat, també a França, l'encàrrec fotogràfic de la Delegació d'Ordenació del Territori i Acció Regional del Govern (DATAR) va deixar clara un cop més la tendència dels fotògrafs a cercar aquests espais i a treballar-hi. Què deuen tenir els

espais de les franges que alhora són socialment tan rebutjats i estèticament tan preuats?

Des de fa més de deu anys, la meua activitat artística, en projectes individuals o col·lectius, es relaciona directament amb el territori de les franges properes a Barcelona. La meua no és una experiència artística imprescindible, tampoc no és el meu objectiu parlar-ne directament, però serà el fil conductor que seguiré per narrar, des d'una perspectiva viscuda, algunes experiències recents de les franges de la perifèria de Barcelona, que en volen donar un testimoni real. En la meua relació amb les franges hi ha tres elements que s'han mantingut constants: el fet de recórrer-les a peu, la fotografia i el territori proper a Barcelona, sobretot el Baix Llobregat. En aquests deu anys, les meves passejades han passat de ser una pràctica individual i introspectiva a dur-se a terme en els contextos col·lectius de l'Observatori Nòmada Barcelona i el grup de recerca OITgrup de la Universitat de Barcelona.

També la fotografia, omnipresent, ha adoptat diverses relacions amb la realitat al llarg d'aquest temps; en uns moments és imatge d'autor i en d'altres arxiu documental. La utilització de la fotografia com a eina documental o de creació i la meua condició de fotògraf i professor de fotografia m'obliguen a tenir-la present en tot moment, a valorar-ne l'ús i a qüestionar-la.

Les franges, recorregudes i fotografiades, també tenen identitat i nom propis; en aquest cas, el Baix Llobregat i l'entorn de Barcelona. Una perifèria concreta i vinculada a l'experiència d'una realitat local que m'és propera. El Baix Llobregat és la nau industrial a tocar de l'ermita del segle XII, el Parc Natural de la Muntanya de Montserrat, ciutats petites, l'A-2, l'AP-2, l'AVE, el quart cinturó, el pont del Diable, la dessalinitzadora, els espais naturals del delta del Llobregat, el parc agrari, l'aeroport, Francesc Pujols¹, la SEAT, horts legals i il·legals, urbanitzacions, etc. En aquest territori metropolità, tan complex i actual, que es va posant al dia contínuament, es poden explicar, traient exemples d'aquí i d'allà, la majoria de circumstàncies econòmiques, socials i polítiques del present. Aquí, els vestigis del passat s'alcen, més o menys oblidats, pertot arreu. I, en aquest territori,

¹ Nota dels editors: escriptor i filòsof català (Barcelona, 1882- Martorell, 1962).

encara que sembli impossible, també hi habita la bellesa del paisatge més primordial.

La franja com un territori del passeig contemporani. El fotògraf com a passejant

La franja és un territori molt proper i alhora molt llunyà. S'hi pot viure sense tenir-hi cap relació. La quotidianitat anul·la la possibilitat de veure sense prejudicis, va acumulant capes d'insensibilitat cap a allò que ens envolta i més quan no tenim patrons que ens permetin assimilar-ho. Fugim d'aquests territoris perquè els trobem lletjos, abominables i estressants. Preferim establir relacions amb altres tipus de paisatge, reserves en conserva de paisatge pur, somiem una casa al mig d'un camp, envoltada de muntanyes matisades per perspectives atmosfèriques. Però assumir que la realitat de la perifèria i les seves franges, que t'envolten cada dia, són un paisatge ric i complex que, sense prejudicis, ens ofereix moltes més possibilitats estètiques, sobretot més contemporànies, que l'Alta Garrotxa de Marian Vayreda, és un gir possible, fins i tot necessari i culturalment higiènic.

En la contemporaneïtat, amb més o menys heroïcitat, els artistes s'han sentit atrets per les franges. En el meu treball, passejant, he intentat travessar la fina membrana que separa la meva condició d'habitant de la perifèria del fet d'experimentar-la. El passeig com a actitud és l'eina que permet aquest trànsit. En els meus primers treballs em vaig convertir en un fotògraf somiador, passejant solitari de la geografia de les perifèries (Grimau, 2005). Entre el 2000 i el 2007 vaig realitzar caminades que pas a pas em van convertir en un coneixedor de les franges properes a Barcelona. En aquests recorreguts, la perifèria es mostrava com una conjuntura, una frontissa que articulava les diverses realitats urbanes del territori. En els espais conjuntura entre la ciutat i el que deixa de ser ciutat, hi vaig descobrir una sensació de llibertat i urgència. Llibertat per situar-me al marge de les regles urbanes i urgència per la velocitat de les transformacions a les quals se sotmet el territori. En aquells anys, la crisi immobiliària encara no era imaginable i tot espai buit contenia, en potència, la seva especulació. La conjuntura urbana, com el solar buit, era i és encara un espai de joc i un espai en joc.

Imatge 1. Caminar per les perifèries permet passar de ser-ne un simple habitant a experimentar-les profundament. Fotografia CANÒDROM / CANÒDROM (2010).

Sense deixar la càmera, com a constructor de paisatges de *visu*² (Roger, 2000) progressivament vaig ampliar els cercles del passeig, del límit de la ciutat a les urbanitzacions del Baix Llobregat. Des de les urbanitzacions, la vista de la muntanya de Montserrat esdevé una síntesi desacomplexada d'allò en què es converteix el territori sense ser-ne conscient. La perifèria dialoga directament amb el paisatge més simbòlic de Catalunya, Montserrat, espiritualment i políticament construït.

També, sense que en sorgís cap projecte concret, vaig caminar per aquells recorreguts que pertanyien a la meva quotidianitat, de Sabadell a Terrassa, d'Olesa de Montserrat a Viladecavalls, allò que en cotxe és un trajecte de 15 o 30 minuts es converteix en hores i el paisatge s'eixampla, es fa immens, els esdeveniments s'hi multipliquen i s'amplifiquen. La velocitat

² Nota dels editors: Alain Roger planteja que la percepció estètica del paisatge sempre està mediatitzada per l'art, i distingeix dues maneres de transformar artísticament o *artialitzar* el territori: *in situ*, quan es percep estèticament el paisatge d'una manera directa, i *de visu*, més sofisticada, que implica la creació d'un model artístic a partir del que ha estat percebut amb la mirada.

Imatge 2. Al Baix Llobregat, la perifèria dialoga directament amb el paisatge més simbòlic de Catalunya, Montserrat. Fotografia *Tres dies caminant en una urbanització* (2007).

redueix, la lentitud amplia. Les imatges que realitzava tan sols pretenien reflexionar sobre la pròpia condició d’habitant d’un territori tan proper i alhora tan desconegut. En aquelles imatges hi ressonaven els mestres del caminar i els poetes romàntics. Entre autopistes, naus industrials i segones residències apareixien el Montserrat de Verdaguer o els versos de Joaquim Rubió i Ors:

“[...] pus més que els palaus moruns
val ma cabanya enramada
ab les flors que ma estimada
roba el matí al Llobregat [...]”
(Rubió i Ors, 1839).

Aquests versos semblaven inspirar les barraques construïdes amb materials de rebuig a la riba del mateix riu Llobregat.

Observatori Nòmada Barcelona i Rieres // Rambles

L'Osservatorio Nomade (ON) va ser creat el 2001 pel col·lectiu artístic italià Stalker³ com un sistema obert de relacions en xarxa que explora la ciutat contemporània. L'Osservatorio Nomade obre a la participació col·lectiva el posicionament de Stalker des del recorregut a peu com a mapa cognitiu: “Mirar els territoris metropolitans amb una mirada desproveïda del marc tranquil·litzador de la nostra cultura. [...] Una cultura que ens oculta la visió actual de l'esdevenidor del món, negant-nos fins i tot la possibilitat de ser dignes de tot el que ens succeeix” (Careri, 2002: p. 178).

El 2007, l'Osservatorio Nomade va plantejar el projecte Rieres // Rambles en col·laboració amb el Centre de Creació i Pensament Contemporanis Can Xalant. Per al desenvolupament del projecte es va crear el col·lectiu Observatori Nòmada Barcelona (ON BCN). Rieres // Rambles va consistir en l'exploració col·lectiva i transdisciplinària de la *ultraciutat*⁴ de Barcelona. Cinc grups van partir de punts situats a uns 30 quilòmetres de Barcelona i van caminar, durant tres dies, fins a arribar a aquesta ciutat. Entre tots els grups hi van participar més de cent persones de diferents nacionalitats. Els punts de partida van ser Sitges, Olesa de Montserrat, Viladecavalls, Llinars del Vallès i Arenys de Munt.

Com a membre de l'Observatori Nòmada Barcelona, el meu paper en el projecte Rieres // Rambles va ser el de guia local del recorregut que passava pel Baix Llobregat. Cada recorregut tenia un guia que, contradictòriament, feia possible la deriva en un territori que sovint es converteix en un laberint. En si, Rieres // Rambles era una acció simbòlica; els grups travessaven el territori experimentant-lo sense mediacions, l'escoltaven, hi interactuaven i el documentaven. En alguns moments ens vam qüestionar el sentit del projecte: no deu ser aquesta una nova forma de turisme superficial? Per a Lorenzo Romito⁵ no hi ha dubtes: “Aquesta pràctica és útil no tan sols per a l'establiment d'una relació directa i immediata, sinó també perquè fa de l'investigador una part integrant de la recerca, obser-

³ Vegeu <http://www.stalkerlab.org>.

⁴ *Ultraciutat* implica una concepció territorial radial en la qual hi ha un centre i una perifèria, com és el cas de Barcelona. El concepte *ultraciutat* s'aplica a l'exploració de Rieres // Rambles substituint el de *territoris actuals*, més utilitzat en els primers textos de Stalker.

⁵ Lorenzo Romito i Francesco Careri, amb altres artistes i arquitectes, van fundar Stalker.

vador i participi, cosa que li impedeix evitar la realitat i el seu esdevenidor” (Romito, 2008: p. 159). Rieres // Rambles no va canviar res del territori, que continua essent igual de contradictori, estret i a punt del col·lapse, com sempre. L’única transformació evident es va poder percebre en els participants. Van poder llegir el paisatge en les reaccions de l’altre, un sol recorregut es va convertir en múltiples experiències, en una mena d’amidament del territori amb el cos com a unitat de mesura. Tots els participants van aportar a un arxiu la documentació recollida, dibuixos, anotacions, filmacions i sobretot fotografies. Alhora que deixava d’exercir de fotògraf de la perifèria, les fotografies començaven a col·lapsar-ho tot.

Imatge 3. El projecte Rieres // Rambles va permetre als participants travessar parts del Baix Llobregat experimentant el territori sense mediacions, escoltant-lo, interactuant-hi i documentant-lo. Fotografia *Aparcament de la SEAT* (2007).

Es fa difícil treure conclusions del projecte Rieres // Rambles. Es va elaborar un material perquè formés part de l’exposició “Post-it city. Ciutats ocasionals” (Peran, 2008). El concepte *post-it city*, proposat per Gio-

vanni La Varra, es refereix a una ocupació de l'espai urbà que la ciutat no ha tingut en compte en la seva ordenació. "Com un text ple de *post-it*, la ciutat contemporània està ocupada temporalment per comportaments que no deixen rastre [...] però que cada cop resulten més difícils d'ignorar" (La Varra, 2008: p. 14). Els *post-it city* llegits com a signes (Peran, 2008) posen de manifest les contradiccions entre ciutat i ciutadà.

El projecte Rieres // Rambles és la veritable anomalia en el territori de la *ultraciutat*, allò que no s'hi ha previst. Les condicions difuses i indolents de la perifèria, la seva manca de programa, hi permeten qualsevol activitat, almenys un ventall bastant més ampli que a la ciutat, però és evident que el territori explorat a Rieres // Rambles es pot considerar una *ultraciutat* o unes franges *post-it*, una distorsió observable que es mostra també com a signe respecte als fenòmens observats en el recorregut. Elaborar el concepte *post-it city* per a la *ultraciutat* podria esdevenir una eina que permetés avaluar el territori de les franges prenent l'ésser humà com a mesura.

Després de Rieres // Rambles

El recorregut de Rieres // Rambles havia de ser la primera part d'una recerca més àmplia, però les estructures de l'organització no van ser capaces de donar-hi continuïtat. Tot i això, els membres de l'Observatori Nòmada Barcelona van encapçalar altres propostes. El mateix any 2007, al Vallès, Sitesize i Anna Recasens van organitzar el Taller LÍMITS,⁶ que va conduir l'artista visual Isaías Griñolo. Els participants en el taller van tornar a mostrar un caràcter transdisciplinari, però aquesta vegada es va fer evident la centralitat de l'art i la creació en el procés de treball com a posició capaç d'articular altres tipus de coneixements.

ON Riu Llobregat

El 2008, des del Departament de Disseny i Imatge de la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona es va crear el Grup d'Observació i Intervenció en el Territori (OITgrup). El grup de recerca es va proposar dur

⁶ Vegeu <http://accioculturalmetropolitana.wordpress.com/limits>.

a terme el projecte ON Riu Llobregat⁷ amb l'objectiu d'ampliar les pràctiques de recorregut iniciades per Rieres // Rambles i centrar-les en un territori que es va considerar idoni per la seva complexitat i per les dimensions relativament reduïdes: el Baix Llobregat nord. Les múltiples franges del territori van permetre assajar, des de la creació, diverses propostes artístiques.

A ON Riu Llobregat, les pràctiques de recorregut a peu, el passeig i les estratègies de seguiment i escolta del territori van ser el primer pas per a la introducció d'artistes joves en un context real de treball. Les metodologies, simples però efectives, de l'Observatori Nòmada es van convertir en una eina per poder entrar en el territori, un punt de partida. El resultat van ser quatre projectes artístics: *Riuades*, de Laia Ribé; *Cardinals*, de Francisco Navamuel i Neus Roca; *Paisatges residuals*, d'Iker Álvarez, i *Arqueologies del present*, d'Arantxa Reus i Tomeu Sastre. Es treballa a ON Riu Llobregat des del 2008 i s'ha editat un document (OITgrup, 2011) amb la voluntat que serveixi com a base programàtica per a futurs projectes similars. ON Riu Llobregat ha permès implicar l'Administració pública en l'exploració del territori propi i ha convertit novament la creació artística en un punt de trobada de diverses àrees de coneixement implicades: el paisatge, l'antropologia, la geografia i l'urbanisme.

ON Prat

Al final del 2008, l'Ajuntament del Prat de Llobregat va voler projectar diverses intervencions artístiques al seu territori. Algunes actuacions urbanístiques importants havien transformat l'entorn físic de la població. Les intervencions artístiques que es demanaven havien d'intervenir en aquests espais acostant-los a la ciutadania i ampliant-ne l'interès. La novetat de les actuacions urbanístiques i el desconeixement de la realitat del Prat per part dels artistes es va convertir en un camp idoni, una vegada més, perquè s'utilitzessin les pràctiques de recorregut a peu per assimilar, amb mínimes mediacions, la realitat urbana del Prat. En aquest cas, Pau Faus, Domènec i jo mateix, membres de l'Observatori Nòmada Barcelona, participants i coordinadors de Rieres // Rambles, vam disse-

⁷ Vegeu <http://oitgrup.net>.

nyar i coordinar una exploració oberta pel territori del Prat, ON Prat. Ens interessaven els territoris del límit municipal, ja que teníem el convenciment que des de les franges es podia entendre millor la realitat del Prat. Es van fer nou recorreguts que completaven un cercle al voltant de la ciutat. L'objectiu dels recorreguts era que els participants obtinguessin un coneixement sobre la realitat del Prat que servís de base per al desenvolupament de projectes artístics. La realitat del territori i canvis d'orientació en la proposta de l'Administració van superar les nostres previsions i ens van obligar a reformular la finalitat del projecte. 70.000 habitants, un aeroport amb una terminal en construcció, la desembocadura del riu Llobregat desviada per l'ampliació del port de Barcelona, la dessalinitzadora construïda per abastir d'aigua Barcelona, un parc agrari, verdures amb denominació d'origen i un parc natural entre la pista de l'aeroport i el riu feien del Prat un territori molt complex, segurament massa per als recorreguts a peu convencionals.

Imatge 4. A ON Riu Llobregat, les pràctiques de recorregut a peu, el passeig i les estratègies de seguiment i escolta del territori van ser el primer pas per a la introducció d'artistes joves en un context real de treball. Fotografia Colònia Sedó (2008).

La majoria dels nou recorreguts van ser conduïts per tanques o accidents geogràfics. No hi havia la possibilitat d'experimentar el territori d'una manera transversal. Gairebé tota experiència possible estava programada per indicadors i filats de punxes. Al Prat de Llobregat, la perifèria i les franges, com un espai conjuntura, s'estan extingint. Les mateixes tanques que protegeixen l'aeroport, el parc natural o el parc agrari es converteixen en tanques que confinen la població al territori urbà. Els únics espais on és possible deambular amb relativa llibertat són les zones en construcció i, més enllà dels límits administratius del Prat, els confins del municipi veí de Barcelona.

ON Prat va tornar a generar un arxiu d'imatges voluminos, cada vegada més fotografies. Es va intentar fer alguna cosa amb aquest arxiu, es va ordenar de diverses maneres. El treball amb l'arxiu va permetre articular una resposta al territori i a les dificultats que aquest territori havia generat respecte al caminar. Tres conceptes ordenen les imatges i defineixen el territori: planura, planificació i accident. La planura ens impedeix tenir una visió panoràmica de l'espai i disposar de la mínima informació sobre la posició on ens trobem. La planificació programa i limita l'accés a molts espais mitjançant l'ús de normes i tanques. El riu que es desborda, els ocells del parc natural que amenacen les aeronaus o el mar que trenca i destrossa la platja són accidents reals i en potència. Només una pròtesi com a extensió del cos podia permetre superar les limitacions imposades pel territori: la pròtesi El Prat, una simple escala plegable i transportable el pes de la qual vam afegir a les nostres caminades. La seva simplicitat ens va permetre elevar-nos per sobre de l'horitzó i reconèixer la nostra posició en el territori. Mirar i ser mirats com les palmeres o les tanques publicitàries. L'escala ens va permetre saltar les tanques de protecció i posar-nos en perill. L'escala ens va retornar a la franja de la qual ens sentíem expulsats. Amb la pròtesi El Prat vam fer un últim recorregut. L'escala era una proposta simbòlica i com a tal no pretenia ser utilitzada realment, el seu objectiu era crear una evidència de les mutilacions a les quals se sotmet l'ésser humà en la seva condició més fràgil de caminant, si l'expulsem de la perifèria. A ON Prat, la perifèria i les franges es van manifestar com una necessitat davant la planificació urbana.

Imatge 5. Els accidents naturals, una orografia plana i una planificació que dificulta l'accés a molts espais del Prat són limitacions salvables amb una escala, metàfora dels obstacles que ha de superar l'ésser humà en la seva condició més fràgil de caminant a la perifèria. Fotografia *Pròtesi El Prat* (2009).

CANÒDROM / CANÒDROM

Finalment, una convocatòria del Consell Nacional de la Cultura i de les Arts d'un concurs d'idees per dur a terme diversos projectes artístics per al que havia de ser el nou Centre d'Art Contemporani del Canòdrom de Meridiana ens va oferir la possibilitat, a Pau Faus, Domènec i a mi, d'idear i coordinar el projecte CANÒDROM / CANÒDROM, un recorregut pels límits de Barcelona. La convocatòria proposava l'arquitectura del Canòdrom de Meridiana, a Barcelona, com a punt de partida i element en comú de diversos projectes artístics. El Canòdrom de Meridiana és un edifici de l'arquitecte Antoni Bonet i Castellana, construït al començament de la dècada del 1960 com una iniciativa privada i guardonat amb el premi FAD d'arquitectura. Bonet i Castellana és un dels màxims representants de l'arquitectura racionalista a Barcelona. L'emplaçament del Canòdrom és

a tocar del barri del Congrés, que va ser un dels primers intents, al decenni del 1950, de solucionar els problemes d'habitatge derivats de la immigració massiva procedent de diversos punts de la península Ibèrica. Als anys seixanta, coincidint amb la construcció del Canòdrom, es va produir l'expansió més important de la ciutat. La nova ciutat construïda era una realitat que contrastava amb la utopia de l'arquitectura racionalista, que pren l'ésser humà com a mesura.

Imatge 6. El Canòdrom de Barcelona va ser el punt de partida d'un projecte que té com a objectiu analitzar l'habitabilitat de la perifèria utilitzant el cos humà com a instrument de mesura. Fotografia *Treballador del Canòdrom* (2010).

El projecte CANÒDROM / CANÒDROM va proposar recórrer a peu els límits de Barcelona i entrar en contacte amb la ciutat construïda als anys seixanta i setanta. L'objectiu era mesurar a escala humana, mitjançant el recorregut a peu, l'habitabilitat de la ciutat del límit. Aquesta vegada, per primer cop, en els projectes de l'Observatori Nòmada Bar-

celona les fotografies es van fer amb l'objectiu clar d'il·lustrar el binomi ciutat/home en els límits de la mateixa ciutat. Hi havia el propòsit de crear una publicació bàsicament visual a partir d'aquestes fotografies. Altres vegades havíem tingut veritables dificultats per poder traduir l'experiència a alguna cosa comprensible i ara ens havíem compromès en l'edició d'un llibre de resultat imprevisible. El recorregut, que tenia el Canòdrom com a principi i fi, es va portar a terme en set dies. En total hi van participar unes trenta persones, incloent-hi arquitectes, antropòlegs, artistes i fotògrafs.

Aviat ens vam adonar que el recorregut prenia la seva pròpia naturalesa segons el grup sense respectar els nostres propòsits. Com planteja Domènec, "hem fugit de la ciutat planificada sortint-ne a tota velocitat" (Careri, Domènec, Faus, Grimau, 2010: p. 319). L'experiència dels carrers era anodina, poques vegades ens semblava que aportés res de nou a l'experiència. En canvi, ja en plena perifèria, el grup es mostrava més actiu, com si, a mesura que ens allunyàvem de la ciutat i sorgia l'imprevist, hi hagués la possibilitat de sentir lliurement, sense mediacions. El dibuix que feia el nostre recorregut era un anar i venir que cosia perifèria i ciutat. Les franges tornaven a mostrar-se com una necessitat vital.

Fotografiàvem compulsivament, irreflexivament. Davant d'això, Pau Faus va exposar l'absoluta evidència que començàvem a estar inundats d'imatges, "sempre tenim massa fotografies" (Careri, Domènec, Faus, Grimau, 2010: p. 319). En set dies vam aconseguir un arxiu de més de 4.000 imatges de diversos autors. Convertir tots els milers d'imatges en poc més de 300 va ser una feina difícil. En la selecció hi havia una prioritat clara, l'ésser humà a la ciutat del límit, on nosaltres, com a caminants, tal com planteja Romito a Rieres // Rambles, som alhora subjecte i objecte de l'experiència. Després del recorregut, el llibre (Domènec, Faus, Grimau, 2010) va prendre una dinàmica pròpia i es va convertir en una altra realitat, paral·lela als recorreguts. L'ordre, la doble pàgina, va acabar construint un llibre objecte molt concret que oferim com una altra experiència oberta també a múltiples lectures i múltiples recorreguts. En cap cas el llibre vol ser una conclusió ni la versió autoritzada del recorregut, és una altra realitat.

Imatge 7. Caminar pel límit de la ciutat pot marcar l'inici d'un canvi de mirada que permeti experimentar aquest espai d'una manera diferent de com s'havia fet fins aleshores. Fotografia *Jugant a cartes* (2010).

De la fotografia a la fotografia a través de les franges

Entre aquell fotògraf que recorria la perifèria sol i la publicació del llibre *CANÒDROM / CANÒDROM* es completa un cercle. Personalment, sento que és un final d'etapa. No podem deixar que cap mitjà o experiència aliena, ni la fotografia, ens segresti el contacte directe amb el món com a primer pas per conèixer-lo. Com diu Francesco Careri referint-se al caminar, “pot ser que això sigui poca cosa, però encara que només serveixi per canviar la mirada i la pràctica de la ciutat per part d'alguns individus ja és important” (Careri, Domènec, Faus, Grimau, 2010: p. 321).

Referències bibliogràfiques

CARERI, Francesco (2002). *Walkscapes. El andar como práctica estética*. Barcelona: Gustavo Gili.

CARERI, Francesco; DOMÈNEC; FAUS, Pau; GRIMAU, Pere (2010). “Conversa o potser se’ns acudirà algun títol millor”, dins Domènec; Pau Faus; Pere Grimau (coord.). *Canòdrom / Canòdrom. Un recorregut pels límits de Barcelona*. Barcelona: ON BCN, p. 319-323.

DOISNEAU, Robert (1949). *La banlieue de Paris*. París: Pierre Segher.

DOMÈNEC; FAUS, Pau; GRIMAU, Pere (coord.) (2010). *Canòdrom-Canòdrom: un recorregut pels límits de Barcelona*. Barcelona: Observatori Nòmada Barcelona.

GRIMAU, Pere (2005). “Conjuntures urbanes. El fotògraf com a passejant de la geografia de les perifèries” dins Maia Creus (dir.). *Fotografia i paisatges de la contemporaneïtat*. Sabadell: ESDI, p. 103-128.

LA VARRA, Giovanni (2008). “Post-it city. L’últim espai de la ciutat contemporània”, dins Martí Peran, (dir.). *Post-it city. Ciutats ocasionals*. Barcelona: CCCB, p. 13-14.

OITGRUP (2011). *ON Riu Llobregat*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

PERAN, Martí (2008). “Post-it city. Ciutats ocasionals”, dins Martí Peran (dir.). *Post-it city. Ciutats ocasionals*. Barcelona: CCCB, p. 9-12.

ROGER, Alain (2000). *Breu tractat del paisatge*. Barcelona: La Campana.

ROMITO, Lorenzo (2008). “Investigar la ciudad y su posible futuro” dins *Anuari 02, Can Xalant 2007*. Mataró: Can Xalant.

RUBÍÓ I ORS, Joaquim (1839). “Lo gaiter del Llobregat”, *Diario de Barcelona*. Disponible a: <http://ca.wikisource.org/wiki/Lo_gayter_del_Llobregat_%28poema%29> [consulta: 14/11/2011].